

7
ՏԱՐԻ
Թ 207

ՀԱՆՈՒՄ

ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ

9
ՅՈՒԼԻՍ
1863

Ինչ որ խմբագրութեան և Տնօրնութեան կը վերաբերի պէտք է ուղղել առ ԱՅՐԱՀԱՄ Գ. ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ Մէծ նոր—խանի գուռը . Թիւ 2 . ՄԵՂՈՒԻ գրասենեակը — Լնվճար նամակ կամ ծրար կը մերժուի :
Օրագիրը ամեն շաբթու երեքշաբթի օրերը կը հրատարակի :
Գին տարեկան 120 դրուով արծաթ . — Վեցամսեայ 70 . — Եռամսեայ 40 . — մէկ Թիւը 4 դրուով . գուրս խրկուած Օրագրոց ճամուռ ծախքը ընդունողին վրայ է . — Ծանուցման սուղը 1 դրուով :

ԲԱԺԱՆՈՐԴՈՒԹԻՒՆՔ ԿԸՆԴՈՒՆՎԱՆ

Կ . ՊՕԼԻՍ Օրագրոց գրասենեակը , Մէծ — Կոր — խանի վերի գուռը Թիւ 2 :
ԶՄՈՒՆԻՍ Տէարց Լեւոնիքեան եղբայրց վաճառատունը և ԾԱՂԻԿ Հանդէսին գրասենեակը : ՏՐԱՊԻԶՈՆ՝ — խաչատուր սոլա Էմանուէլի գրասենեակը : ԹԻՔԻՍԻՍԱՂ Յարութիւն սոլա Գ . Ճամճեան : ՆԻԿՈՄԻԴԻԱՍ Գ . Հաճի Յակոբ Նազարէթեան :

ԽՐԻՄԵԱՆՆ Ի ՄՈՒՇ

(Դարձանակ—Թիւն : Տէւ Թիւ 206)

Խորիմեան, որ՝ ոչ ոք կրնայ ուրանալ, էն երջանիկ Հայը երջանկագոյն բնելու կը ցանկայ, նշալէս կրնար հանդուրժել այն ժողովուրդին դժոխային թշուառութեանը՝ որ իրեն յանձնուած էր հովուել : Հեղեղի պէս արտասուք թափելով աչերէն, — աւանատեսք կը վկայեն — ձեռք զարկաւ այն բաղձամեայ թշուառութեանց արմատը խլել, եւ վաղվա զակի ազատ շնչառութիւն տալ ժողովուրդին . ստուգիւ՝ Արծիւ եղաւ եւ Մուշէն Կալին սլացաւ, Կարինէն Մուշ խոյացաւ, մերթ Տէրութեան դիմեց, մերթ ժողովուրդին արտասուքը սրբեց, ազգային Վարչութեան պաշտպանութիւնը խնդրեց այն ժողովուրդին վրայ, Հայ ազգին ուշադրութիւնը հրաւիրեց անոր թշուառութեան վրայ եւ ինքզինքը բոլորովին մոռցաւ :

Այս ժամուս անոնք որ ժողովուրդին նիւհառութեամբ կը դիմնային եւ անոր աղքատութեամբ կը հարստանային, անոան որ շատ իրաւունք ունին եղեր Խորիմեանը չուղենուն մէջ . ըստ որում քիչ ատենէն բոլորովին հակառակ կ'ալտի ըլլար անոր՝ ինչ որ մինչեւ այն ատեն եղած էր . ժողովուրդին պարանոցը պիտի ելնէր իրենց լուծէն . շիտակ գլխով պիտի նայէր իրենց երեսը եւ չը պիտի ներէր որ ալ այնուհետեւ իր քրոնի .

քով շաղկաւ հացը այդ անձերը ուտէին՝ միշտ ալ գլխուն զարնելով . հասկցան թէ ալ այնուհետեւ չպիտի կրնան ժողովուրդը իրենց համար աշխատցնել . հասկցան թէ իրենց ազդեցութիւնը իսպառ փճանայ պիտի, եւ պիտի ըլլան իրենք ալ մէկ մէկ անհասանելի այն ժողովուրդին, սրուն այնչափ ատենէն ի վեր տէրն եղած էին :

Վարդապետներէն անոնք որ սովորած էին յանուն Աստուծոյ բռնութեամբ տուրք ժողովել ժողովուրդէն՝ առանց դիտցնելու անոր թէ ո՛ր կ'երթայ տուածը . եւ Քրիստոսի դանձանակն ընկնի ըսելով ժողովուրդին չը կրնալ տալիքն ալ կ'առնէին իրենց դրսեանը նետելու համար, զղջացին եկած օրէն Խորիմեանը ետ չդարձնենուն համար, հայհոյեցին ժողովրդասիրութիւնը, առաքինութիւնը եւ բարեգործութիւնը հնարողը, եւ իրենց ապագային համար խորհուրդի նստան :

Աշխարհական, եկեղեցական միացան, նախ աշխատեցան ժողովուրդին սէրը պաղեցնելու իր առաջնորդին վրայէն : Ասի չյաշողեցաւ . զԽորիմեան դող զըստարտելու միջոցը մոռածեցին . որդայթը լարեցին . բայց իրենք ինկան մէջը . վախճանած վարդապետի մը բոլոր հարստութիւնը վանքին մէկ երկու վարդապետներուն եւ մէկ քանի փոքրաւոր ու սպասաւորներուն քովէն ելաւ : Խորիմեանի վանքին մէջ հաստատած տպարանը, որ լոյս պիտի արձակէր խաւարի մէջ մնացած ճարտոյ

վիճակին Հայոց վրայ, փակել տուին հրովարտակ չունի ըսելով, որպէս զի ժողովուրդը դարձեալ կոյր մնայ:

Աստուծոյ չվճատեցաւ Խրիմեան, չյուսաճատեցաւ. սիրտը ցաւեցաւ անշուշտ, այլ երկայնմտութեամբ կը շարունակէր իր աշխատութիւնը: Տեսան իր թշնամիները իր աներկիւղ հաստատմտութիւնը, եւ աւելի ապուստմիջոցներու ձեռք զարկին. սպանութեան խորհուրդը խորհեցան այն անձին գէմ, որ կեանք տալու խորհուրդը կը խորհէր բազմամարդ վիճակի մը ժողովուրդին. . . Խորտու վրայ երեք գիշեր, ոչ բոլորովին աներեւոյթ ձեռքեր, Մուշի առաջնորդարանն ի վեր հըրացան պարպեցին Խրիմեանի վրայ. . . :

Խրիմեան հետեւեալ առտուն չվախաւ Մուշէն, ինչպէս որ շատերը փախած էին իր մէ առաջ այսպիսի վտանգներ տեսնելով ժողովուրդ մը բարեւաւելու պաշտօնին մէջ:

Ահ, մեծ սրտմտութիւն եւ զայրոյթ պիտի պատճառէր մեզի Խրիմեանի թշնամիներուն անգթութիւնը, եթէ չթուլնար սրտերնիս անմիջապէս զմայլելու զբաղելով Խրիմեանի անյողգողգ արիւթեանը վրայ, որ մահը արհամարհելով, իր ժողովուրդին բարեք մը ընելու խաղառ անկարող ըլլալէն երկիւղ տնի միայն:

Պօլոյ մէջ գտնուող Սշեցիք այս վերջին լուրը առածնուն պէս Պատրիարքարան վազեցին. Պօլեցի Հայերը նուազ համակրութիւն չունենալով Խրիմեանի վրայ, իրենք ալ գիմեցին ի Պատրիարքարան: Վարչութիւնը փութաց ճար մը ընելու այս չարեացի եւ անմիջապէս ինդրեց Բ. Դոնէն Եր Զարարիտ վարդապետ, եւ միւս Վարդապետները Մամիկոնեան Վարդան հոս բերուին, եւ Խրիմեանն ալ գալով հոս գառաւորանք ըլլայ կեդրոնական Վարչութեան առջեւ:

(Այս միջոցներուն գիտենք Վարչութիւնն ալ ներութիւններ կրեց, եւ սրտանց չորհակալ էլ ըլլանք թէ մինչեւ ցարդ ըրածներուն եւ թէ այսու հետեւ ընելիք արդար որոշմանցն ու դարձադրութեանը):

Մամիկոնեան Վարդան ըստած անձը ազգային Վարչութեան կողմէն Յակոբ պատրիարքին օրովը զրկուած անձ մըն է՝ Մուշի վանքին վիճակը քննելու համար: Այն տեսնելը այն կողմերը եպիսկոպոս մ'ալ վախճանած ըլլալով՝ Յակոբ պատրիարք անոր ըստացումըն ու հարստութիւնը իրեն բերելն

ալ այս Մամիկոնեան Վարդանին յանձնէր: Մեղաւ մը վախճանեալ պատրիարքը մէկու մը ըսեր էր թէ մենք ալ Վարդանը զրկեցինք որ եպիսկոպոսին ունեցածներն առնէ մեզի բերէ, ան ալ դնաց չեկաւ, եւ եպիսկոպոսին հարստութեանը տեղ մեզի շատ մը ոչինչ նամակներ զրկեց:

Մամիկոնեան Վարդանը վանքին վիճակին քննիչ զրկուած էր. հին վարչութեան անհողութիւնը նայեցէք որ մինչեւ հիմայ մարդը հոն է եւ կանչուած չէ. ուրիշ գործ մը չբռնելով ալ այսօր մեծ հարստութեան տէր եղած է կ'ըսեն:

Մինչդեռ առջին ազգային Վարչութիւնը այս անօրէնութիւնները կ'ընէ եւ Խրիմեան Մուշէն մեկնած է Պօլիս գալու համար, ահա նամակներ կ'ստացուի Մուշէն, որոնք կ'իմացնեն թէ Խրիմեանի թշնամիները տեսնելով իրենց այս միջոցին ալանցաճողութիւնը, չարագործ հայերուն հինաւուրց զէնքը ձեռք առնելով կ'երթան հոն նոր հասնող Գայմազամին եւ Խրիմեանը կը զրպարտեն՝ ըսելով թէ ժողովուրդը կը գրգռէ տէրութեան հարկը վճարելու մասին, ժողովուրդը կ'ապրտամբեցնէ, ժողովուրդը զէնքի կը կանչէ, եւ այլն եւ այլն. . . . :

Խրիմեանն ալ հոն չէ որ ինքզինքն սպառնացնէ:

Այս նամակներէն երկու օր ետքը Բ. Դոնէն իմաց կը տալի Պատրիարքարանին՝ որ Մուշի արդի առաջնորդը այն տեղէն հանուի:

Հանուի. ահա այս էր որ կ'ուզէին Խրիմեանի թշնամիքը. Խրիմեանը թող երթայ Մուշի վիճակէն՝ ինչ միջոցով ըլլալը հող չէ: Ուրախ են հիմայ Խրիմեանի թշնամիքը. վասն զի Բ. Դոնէն հրաման եկաւ ազգային Վարչութեան որ Խրիմեանը Մուշի առաջնորդութեանէն հանուի:

Սակայն արդեօք կը հաւտան այդ չարագործները թէ իրենց ըրած զրպարտութիւնը պիտի յաջողի, եւ չպիտի համոզուի Բ. Դոնը թէ Խրիմեանն է Տէրութեան բարեկամը, եւ անոր թշնամիներն են Տէրութեան թշնամիքը:

Կը տեսնենք դալ շարժում:

13 Յունիս . 1863

Կեսարիա

Մեծարդոյ խմբագրութեամբ Մեղու պատ-
ուական լրագրոյ :

Գարուս լուստարութիւնը կուսուցանէ
մեզ , որ քաղաքիմը պատկանեալ ազգային
օրէնք մը ընդունելի ըլլալու համար . Նախ
պէտք է որ օրէնագիրները ժողովրդեան ծա-
ծուկ քուէովը ընտրուին . երկրորդ նոյն օրի-
նաց ամեն մէկ յօդուածները նոյն իսկ ժողո-
վըրդեան աչքին տուելու գրուելով անոր օգ-
տակարութիւնը քննեն եւ հետեւաբար գոր-
ծադրութեան համարութիւն տան անոր :

Օրէնքը՝ որ հասարակաց օգտին խաղա-
ղութեան եւ ապահովութեանը համար հաս-
տատեալ հրաման մ'է . թէ եւ որչափ քաղա-
քի մը ժողովրդեան յայտնար ըլլայ . մեծ
գլխաւորութիւններ կունենայ գործադրու-
թիւնը . քանի որ անոր հիմնական սկզբունք-
ները օրինաւոր չեն . քանի որ պէտք եղած
կատարելութենէն զուրկ է . քանի որ անոր
մէջ բռնութեան ոգի կը տեսնուի , քանի որ
օրէնագիրները հասարակաց օգուտը , խաղա-
ղութիւնը եւ ապահովութիւնը իրենց գոր-
ծոցը հիմ չեն բռնած , եւ հետեւաբար նոյն
օրինաց գործադրութեանը կզբաղին բռնա-
կան միջոցաւ , եւ այնուհետեւ ոչ օրէնք ,
այլ բռնական հրաման մը համարելու է զայն .
որոյ դէմ որ դարեւոյս ազատութեան ոգին կը
բողբէ :

Մարդս առանց քննութեան այն օրինաց
եւ պատուիրանաց միայն հնազանդելու պար-
տաւորեալ է որն որ սուրբգրովք առանդեալ է
պահել : Իսկ այն օրէնքը որ յատուածուստ
չէ տուեալ եւ մասնաւորաբար քաղաքի կամ
ազգի մը կը վերաբերի . չի կրնար ըլլալ որ
առանց քննութեան եւ առանց անոր օգտա-
կարութիւնը ճանչնարու՝ հնազանդելու ար-
ժէք մը ունենայ ամէն անհատներու . (այլ է
տէրութեան օրինաց եւ կանոնաց հնազան-
դիւնը) :

Առանց այս գլխաւոր միջոցներու օրէնք
կամ կանոն մը թէեւ օգտակար լինի , վտան-
գաւոր կ' լինի անոր պահպանութեանը հսկել ,
եւ հետեւաբար կըլլայ նոյն իսկ ժողովրդեան
խաղաղութիւնը դեղձող միջոց մը . մանաւանդ
Կեսարիոյ պէս գիւրգաւորիւ ժողովրդեան մը
համար :

Կեսարիոյ Հայ ժողովուրդը կուգեր ար-
դէն հարսենեաց աւելորդ ծախքերուն եւ
կանանց վարդերուն չափ մը դրուելը . բայց
չուգեր զայն բռնական միջոցով ընդունիլ :
Կ' սիրէր եւ կ' սիրէ ծախքի խնայութիւնը :

Բայց կ' ցանկայ որ օրինաւոր լինի . եթէ
ոչ . զանազան պատճառաւ զանազան կու-
սակցութեան բաժանեալ Կեսարիան եօթնու-
գլխեան վիշապ մը կ' ձեւանայ . եւ անտառե-
նառել հարկ կըլլայ Հերակլէս մը . որ զնա
սպաննելու համար դից օդնութեամբ անոր
գլխուն կրակ թափէ :

Ով բռնութեան անիծապարտ ոգի , մինչեւ
կրբ կ' շանթահարես Կեսարիոյ Հայը քու չար
ազդեցութեամբդ . 1850 ին բողբաղկանու-
թիւնը տեղի ունեցաւ 'ի Կեսարիա . 1862ին
բարակրանութիւն մնալ աւելցաւ եւ հիմայ
1863ին որ Հայ ազգը սահմանադրական ազգ
մը լինել կ' պարծի . գեռ կ' փութան քու
հոգւայդ ներդործութիւնները բանեցնել . ալ
բաւական է , ահա մօտեցաւ ժամանակը որ
դու եւ քոյ բռնութեան դօրութիւնդ 'ի չիք
պիտի դառնայ շնորհիւ ազատարար սահմա-
նադրութեան :

Կրեւելեօք շրջուլ աներեւոյթ սատանա-
յին վատ ոգիէն գրգռեալ կելլեն քանի մը ան-
ձինք սատարագրութիւն կ' ժողովեն որ Կեսա-
րիոյ հարսանեաց եւ կանանց վարդերուն չափ
մը գնեն , ուստի քանի մը ստորագրութեան
շնորհիւ իրենք զիրենք յանձնաժողով մը կը
կազմեն կանոն խմբագրելու , եւ կ' խմբագ-
րեն արատաւոյ կանոն մը , որ եթէ հարկ ըլլայ
բոռ առ բոռ ձեղի պիտի հաղորդեմ :

Կանոնը խմբագրելէ ետքը առանց ընդհա-
նուր ժողովոյ մը հաւանութեանը իրեւա պատ-
գամբ ընկից՝ քաղաքիս եկեղեցեաց մէջ կ' կար-
դացնեն . որով վաւերացեալ համարելով
բռնական միջոցաւ գործադրութեանը կ' զբա-
ղին :

Բռնական միջոց բռն , որպէսզի քանի մը
օրէն ետքը մէկ քանի (իշխան ազաներու) խոր-
հրդով տուգանաց կանոն մնալ կ' խմբագրեն
օրինաց պահպանութեանը համար :

Ուստի կելլեն ոմանք կ' բողբեն այս բռ-
նութեանց դէմ թէ օրինաւոր չէ այն խմբա-
գրեալ կանոն , եւ հետեւաբար չ' պիտի
հնազանդինք այն բռնական օրինաց , կանոն-
իրենց պատկը բոս կանոնի սրբազան հայրա-
պետաց սուրբ եկեղեցւոյ մէջ կ' կատարեն
յոր օրէնագիր աղաները արգիլելու եւ . վտան-

դոյ կ' բարկանան իբրեւ թէ Մովսէս 'ի սինայ լեռնէն տասնաբանեայ պատուիրան բերած , եւ զանոնք յատեան կ' կոչեն . եւ երբոր չեն կարեր բռնի 'ի նոցանէ տուգանք աւանել . անարգութեան համար եկեղեցւոյ ստեանը զնոսա անհնազանդ օրինաց կ' քարոզեն գրով եւ իմաստակ . քահանայի մը բերնով . կ' զրգռի ժողովուրդը . եւ նոր օրինակ երկպառակութիւն մը կ' ծագի Աստուծոյ ազգայնոց մէջ եւ . կ' յուզի օր ըստ օրէ :

Ազգաշեմ մեծարդոյ խմբադրապետ որ քոյ մեղմուկ ձայնովդ Ազգային վարչութեանը լսելեացը առջեւ բզզաս . որպէս զի խընայելով Աստուծոյ Հայերը ասանկ տարօրինակ բանութիւնները արդիւնքն եւ փութան ժողովուրդը սահմանադրապէս կառավարել :

Ընդունեցէք Տէր մեր անկեղծ սիրոյ հաւատիրք :

Մասիսի 594 թիւին մէջ սա հետեւեալ պաշտօնական ծանուցումը կ' կառուանք :

» Խառն ժողովը Մեղուի 200 եւ Մասիսի 587 թուոյն մէջ հրատարակուած գրութեանց առթիւ Պուժ գաւառի գրականական խորհրդոյ եւ Մեղապոլեան Պ. Ներսէսի մէջ ծագած վէճը՝ վերջնոյն տուած բողոքին վրայ քննութեան առնելով , իմացաւ որ վէճը լուի անհիմն տարաձայնութեանց եւ կասկածանաց վրայ հիմնուած է : Արուհետեւ Մեղապոլեանը յայտնեց որ Մեղուի մէջ գրուած յօդուածին հեղինակը ինքը չէ . եւ թաղական խորհուրդը՝ որ կասկածելով թէ նա է հեղինակը , Մասիսի միջոցաւ պատասխան տուած էր , յայտնեց թէ թաղին մէջ չլիար տարաձայնութեանց արդիւնքն է Մեղապոլեանի բարոյականութեան մասին Մասիսի մէջ գրուած նամակը , եւ հաստատեցին որ իրենք աս մասին բնաւ բան մը ըստուգած չեն , այլ մանաւանդ անոր ծառայութեան համար վկայական գիր մը տալու պատրաստ են :

Հետեւապէս Խառն ժողովը խնդրեց որ նախ Մեղապոլեան Պ. Ներսէսը կասկածները փարատելու համար հրատարակաւ յայտնէ որ ինքը չէ Մեղուի մէջ գրուած յօդուածին հեղինակը , եւ ոչ անոր մէջ հրատարակուած թշնամանաց թեւագիրը . եւ նոյն պէս հրաւիրեց թաղական խորհուրդը որ

Մասիսի միջոցաւ Պ. Ներսէսի բարոյականութեան մասին ըրած անհաճոյ ակնարկութիւնը շտկէ յատուկ յայտարարութեամբ մը : Երկու կողմն ալ այս խնդիրը կատարելու խոստանալով խառն ժողովը վէճը դադարեցուց եւ զանոնք հաշտեցուց » (երանի՜ թէ իրօք հաշտուած ըլլային սրտով . . .) :

Աս անխառն պաշտօնական ծանուցումին յայտնած վէճը , Պ. Մեղապոլեանի եւ մէկ երկու թաղականի (ոչ թէ ամբողջ թաղականաց) մէջ տեղի ունեցած էր բաւական ժամանակէ հետէ , իւր սահմանէն դուրս ելած չէր թէեւ , բայց արդէն Պ. Մեղապոլեանը բարոյապէս մեռցունել ըստպաշտօնացած էր . եւ այն ալ ոչ թէ Խաչիկի Զէյնաժ Կարաշահաբեկի արդիւնքն էր , այլ կասկածանաց եւ հաւանականաբար անյնական Կարաշահաբեկի արդիւնքն էր մէկ քանի հոգիի կողմէ : Մենք նոյն իսկ Պ. Մեղապոլեանը պաշտօնականութեան ոչ միտք ունինք եւ ոչ փափագ , այլ միայն բուն բանին եղելութիւնը , ինչպէս որ ստուգած ենք հաստատելով աղբիւրներէ . ցոյց տալ անկողմնական ոգւով :

Վերոյիշեալ մէկ քանի անձինքը՝ չենք զիտեր ինչ խորհուրդ , Պ. Մեղապոլեանի բարոյական մարդը յարատւորելու ջանք մը ունեցած են . ինչպէս որ Մասիսի 589 թուով 'ի վաղուց իրենց սրտին մէջ մթերուած ու մեր ակնարկած ոգին յայտնած են . սակայն իբրեւ թաղականաց ամբողջ խումբ աս ոգիէն ազատ համարուելով ճշմարտապէս ըսած են խառն վարչութեան առջեւ որ իրենք աս մասին բան մը ստուգած չեն » :

Այո , ճշմարիտ է որ թաղական խորհուրդը ժողովքով քննած է Պ. Մեղապոլեանի վրայ եղած ամբաստանութիւնը , եւ ստուգած չէ , այսինքն ստոյգ ելած չէ . բայց աս դադարաւորը այն մէկ քանի հոգիին մըտքէն ալ ելած չլլայր եւ դեռ շարժման մէջ ըլլալը Պ. Մեղապոլեանը բաւ նկատած ըլլալով երբ զանի կանչեցինք իրմէն ալ ստուգելու աս կէտին վրայ մեր լրածները , ինքը մի ըստ միօրէ պատմեց մեղի : Աստի մենք ալ մեր 200 թուով ակնարկութիւն մը ըրինք ոչ թէ ամբողջ թաղական խորհուրդին ուղղելով մեր խօսքին թելը , այլ անոր Գրգռի Դասին , որ այն օրերը նոր շարժում մը ունեցած էր : Ինչ եւ իցէ շնորհակալ ենք որ այն յիշեալ Գրգռի Դասը փութաց Մեղուին յայտնած Գրգռի Դասը ստուգելու արդէն իր

ատելութեանը ենթակայ եղած հօգու ընտանիքի մը ակնարկելով եւ հրապարակաւ անոր բարոյականը խղարտելու ճիգ մը ցոյց տալով . եւ այն գրութեան մէջ ակնարկուած թերադիրին ալ ուր ըլլալը ընթերցողը կրնար պարզապէս հասկընալ թէ անի Մեղպուրեան Պ. Ներսէսն է :

Հարկաւ Մեղուն այն ակնարկութիւնը ուրիշէ մը լսելով դրած էր , եթէ Մեղուն ըսածին պէս շարժում մը չկար , ինչո՞ւ համար այն նամակագիր երկու աղաները ուրիշ թերադիր մը չակնարկեցին իրենց շարադրել տուած գրութեան մէջ . եւ աս ստոյգ ապացոյց մը չէր , որ իրենց ու Պ. Մեղպուրեանի մէջ բան մը տեղի ունեցած էր , ուրէն ինչպէս ամբողջ թաղական խորհուրդը ինքզինքը պատասխանատու դատելով խառն ժողովին առջեւ կ'յայտնէ թէ » Մեղպուրեանի բարոյականութեան մասին Մասիսի մէջ գրուած նամակը թաղին մէջ չըլած տարածայնութեանց արդիւնքն է » : Արդեօք այն նամակը ինքի թուաւ զնաց եւ Մասիսի մէջ մտաւ , եւ կամ թէ թաղին ժողովուրդը տարաւ . ոչ երբէք : Ինչպէս կրնան թաղական մը կամ թաղականներ անհիշատակաբար մը հրապարակաւ գրութեան առնել , հոգ չէ ինչ պարագայի տակ ալ ըլլայ :

Երբ բուն խնդիրը աս վիճակին մէջն էր , կ'խորհին արդոյ նամակագիրները որ աս ընթացքով յիշեալ թերադիրին ձեռքը աւելի փաստեր տուած պիտի ըլլան , ուստի իրարու կըսեն , եկէք սա անիրաւ երիտասարդին խօսքերը սուտ հանելու համար միարանինք : Աս ըսելով կըլանան եւ ճգնին ու ամենէն ստորագրութիւն հաւքելով Մասիսի սենեակը կըվազեն , թէ ահա մենք հիմա մէկ ենք , ինչ որ կըվայլէ դրեցէք : Այնուհետեւ աս քաջալերութեամբ կըսկսին Մեղուն քով Պ. Մեղպուրեանի ստորագրութիւնը փնտռել . . . :

Ասի մեղի եւ բոլոր իրաւագէտ խմբաբայ զարմանալի է : Յօդուած մը որ Էպիսկոպէս (խմբագրական) է , անոր համար ելլել ստորագրութիւն փնտռելը՝ դեռ խմբագրութեան մը օրէնքը չճանչնալ ըսել է , թող ըլլայ որ խմբագիրը այն յօդուածին համար 100 ստորագրութիւն առած ըլլայ : Մանաւանդ եթէ այն յօդուածն ալ անպատասխանի մնա-

ցած չըլլայ . . . :

Մեղուն այն ատեն Մասիսի միջոցաւ յարձակողական պատասխան մը ընդունեց , որուն պատասխանեց միայն իրեն վերաբերութիւն ունեցող կետերուն վրայով , իսկ մնացած կետերուն վրայով ալ Պ. Մեղպուրեանը տուաւ նամակ մը հրատարակելու եւ բանին էութիւնը տեղի ի տեղը յայտնելու , որն որ այն ատեն մեծապատիւ ատենապետին թերադրութեամբ ետ մնաց սախտամունքով որ երկու կողմէն ետ կանչուելով բանը իրենց մէջ կապեն կապիւրպէն :

Երբ ասոր գործադրութիւնը ուշացաւ . . . Պ. Մեղպուրեան պարտաւորեցաւ բողոք մը տալ Ազգային վարչութեան : Յետայսօրիկ Ազգային ժողովոյ ատենապետ վրսեմաշուք Բարսեղի Պէյը թէ անձամբ եւ թէ պաշտօնական ազդարարութեամբ իմացուց Մասիսի որ Պ. Մեղպուրեանի եւ թաղական խորհրդոյ մէջ տեղի ծագած վէճը Ազգային վարչութեան իրաւասութեան ներքեւ իյնալով այլեւս նոյն կէտին վրայով բան մը չհրատարակէ : Մասիսի արդոյ խմբագիրն ալ ստուգիւ սոյն պաշտօնական ազդարարութեանը համաձայն ելաւ իր 391 թուոյն մէջ խնդիրին ուրիշ գոյն տալով հրատարակեց . « Պում գալուի գուրսի թաղական խորհուրդին եւ Պ. Ներսէս Մեղպուրեանին վրայ Մեղուն եւ Ժամանակ հանդէսներուն մէջ հրատարակուած տարածայն խօսքերն Ազգային վարչութեան քննութեան , եւայլն » . ըսելով , իբրեւ թէ Պ. Մեղպուրեանը Մեղուն եւ Ժամանակ հանդէսներուն մէջ հրատարակուած խօսքերուն դէմ բողոք տուած ըլլար : Սոյն կէտին նկատմամբ վերոյիշեալ պաշտօնական ծանուցումն ու Մասիսի 391 թուով հրատարակուած ընթերցողը պիտի տեսնեն թէ ինչ մեծ տարբերութիւն կայ այն երկուքին մէջ : Ամէն իրաւագէտ եւ արդարադատ անձինքներէն կրնան դրենք որ բարեհաճին այն վերոյիշեալ երկու կողմերը ուշի ուշով կարգաւոր թողգատել . . . :

Երկու հոգւոյ ըրած գործին թաղական խորհուրդը խորհմութիւն կը սեպէ ինքզինքը պատասխանատու ճանչնալ , որպէս զի միաբան երեւնայ , բայց Ժամանակն անցնելէն վերջը , Մեղուն սկզբնապատճառ դատելու զեցին աս բանին , խնդիրին էական կէտը ծածկելու ջանալով , բայց արդէն Մասիսի

միջոցաւ Մեղուին ըսածը գրեթէ ստուգած էին :

Ինչ եւ իցէ վերջապէս ըստ բաղբոյ Պ . Մեղաւորեանի խնդիրը Աղգային վարչութեան ստեանը ներկայացաւ . . . որուն արդիւնքը վերոյիշեալ պաշտօնական ծանուցումէն պարզ կը տեսնուի :

Առ այժմ խօսքերնու թերը չերկարելու համար նոյն պաշտօնական ծանուցումին մէջի գիտօգտութեան արժանի կէտերը թողլով՝ մէկ քանի խօսք ալ սոյն կէտին նկատմամբ Մասիսի խմբագիրին ըրած . . . գիտօգտութեանը վրայ ընենք :

Մասիսի Արդոյ խմբագիրը՝ նոյն պաշտօնական ծանուցումին անմիջապէս վերջը կը տէ « Աղգային առժամանակեայ վարչութիւնը ներքէ մեզ ըսել թէ այս գործին մէջ ինքը խաբուած կերեւի Պ . Ն . Մեղաւորեանի կեղծ բողոքներէն » ինչով . որովհետեւ « Մասիսի խմբագիրը (օգնական խմբագիրը) իւր իսկ աջօքը տեսած է եղէր Մեղուի խմբագիրին քով Ն . Մեղաւորեան ստորագրութեամբ Գումգարուի թաղական խորհուրդին դէմ գրուած նախադրեալ նամակ մը , մինչդեռ թաղական խորհուրդը՝ զանի թաղին սովորական վարժարանէն լռելեայն հեռացընելէ զատ բան մը ըրած չէր » :

Մասիսի խմբագիրը թող ներքէ մեզ ըսել , որ Աղգային առժամանակեայ վարչութիւնը սոյն կէտին մէջ խաբուած չէ . քանզի նախ երկու կողմէն լսածին համեմատ դատած է , եւ երկրորդ՝ խնդիրը Մեղաւորեանի ստորագրութիւն ունենալուն եւ չունենալուն վրայ չէր . . . եւ եթէ Պ . Մեղաւորեանը ստորագրութիւն տուած եմ ալ ըսեր , գարձեալ խնդիրը նոյն արդիւնքը պիտի ունենար Աղգային վարչութեան առջեւ . քանի որ հրապարակաւ Պ . Մեղաւորեանի բարոյականին վրայ յարձակում եղած էր , ու հոն թաղական խորհուրդը անոր բարոյական մասին բնական ճշմարտութեամբ չըլլալը յայտնած է : Սակայն թաղական խորհուրդը այսպէս ըսելով ոչ երբէք ճշմարտութեան դէմ մեղանշած է . քանզի Պ . Մեղաւորեանի բարոյականութեան դպչող եւ վերջը գրութեամբ յայտնողը ամբողջ թաղական խորհուրդը չէր , այլ երկու հոգի :

Գալով Մասիսի խմբագրին՝ Մեղուին քով Պ . Մեղաւորեանի ստորագրութեամբ նամակ մը տեսնելուն , կըսենք թէ այս , Մա-

սիսի օգնական խմբագիրը տեսած է Պ . Մեղաւորեանի ստորագրութեամբ նամակ մը . կարելի է հարկ եղած առեւնը ուրիշներ ալ պիտի կրնար տեսնել . բայց ասկէ չէր հետեւէր թէ տեսածը Մեղուի 200 թուով հրատարակուածն էր . որն որ խմբագրական էր : Մասիսի Արդոյ խմբագիրը՝ բաւական էր որ գիտնար թէ խմբագրական յօդուածի մը արժէքն ինչ է , եւ թէ անոր համար ստորագրութիւն փնտռելն անգամանակեղի է :

Մեր նպատակը մինչեւ ցայս վայր առանց աս կամ ան կողմը նայելու Քչի յանձնարարեալ , եւ նոյն կէտին նկատմամբ բոլոր գաղտնի եւ յայտնի դարձուածոյ վրայ մեր ունեցած անկողմնական դատողութեան ճշմարիտ արդիւնքը յայտնելն էր , ահա կատարեցինք , թէ եւ գիտենք որ ճշմարտութեան ձայնը ոմանց դառն պիտի երեւնայ , բայց կը յուսանք որ այս անգամ լաւ ուշադրութիւն կընեն խնդիրին էական կէտին վրայ :

ԹԱՂԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴՈՑ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ

Մնեալ կիրակի , որ էր յունիս 23 , ըստ տնօրէնութեան Սահմանադրութեան Պորժաղի Գանձաժողովոյն , Պօլոյ զանազան թաղերուն մէջ Թաղական խորհրդոց քուէարկութեան գործողութիւնը սկսուեցաւ , տեսնենք . . . : Մեր լսածին նայելով կը ցաւինք ըսել որ , մէկ քանի թաղերու մէջ ալ մանր եւ խոշոր գծաութիւններ տեղի ունեցեր են . բայց կը յուսացուի որ խաղաղութեամբ վերջանան . . . :

Այսուի որ մէկ քանի թաղերու մէջ ձայները քիչ մը խոշոր ելեր են , ոմանք ասոնց վրայ իբրեւ տարօրինակ բան մը ոտակումով կը նային եղեր . . . : Ըստ մեր համադման առոնք պակսութիւն չեն համարուիր . քանզի առանց ընդդիմախօսի ինչ եւ իցէ բան մը հիմնական եւ համազական չը կրնար ըլլալ : Պէտք է իօսին , վիճին եւ փաստաբանեն որ պէտքի ամենքը բանին բնութեանը լաւ վերահասու ըլլալով համազուին :

Այս պարագային տակ մեղի ամենէն աւելի սիրելի էր ըսել որ իւրաքանչիւր թաղի նախագահ՝ իր պաշտօնին պահանջմանը համեմատ , կողմ բռնող կամ կուսակցութեան մը գլուխ չըլլար . այլ միշտ երկու կողմին մէջ տեղը խաղաղարար միջոց մը ըլլար . . . :

Մնեալ ուրբաթ Տեղապահ Արարդանք

անձամբ խոսողիւ իր թաղով՝ ազգասիրական ջանքերը հոն տեղի խառնութիւնը խաղաղութեան փոխարինելու է. եւ հետեւապէս քուէարկութեան գործը հոն ալ ընցելու է :

Աս պարագայիս մէջ մէկ երկու զիտու զուլթեան արժանի կէտեր կան, որ կը պարտաւորինք յայտնել :

Ա. 800 կամ 1000 հոգիի քուէարկութեան թուղթը զրկուած թաղի մը մէջ 250, կամ 300 ելած է քաւէատուններուն ամբողջ գումարը : Չենք զիտել թէ՛ ինչու համար այն միւս անձինքը սահմանեալ ժամանակին իրենց քուէն չեն տարած, կամ չեն դրկած, քանի որ ստակի եւ աշխատութեան կարօտ բան մը չէ : Քուէարկութեան թուղթ ընդունող, եւ ժամանակին քուէնին տեղը հասցունող անձինք, կամ զգացում ունենալու չեն, եւ կամ Ազգին օգուտը փնտռող ազգասէրներէն ըլլալու չեն : Ուր է այն 'ի սրտէ Սահմանադրութիւն, Սահմանադրութիւն ազգապետը եւ ազգասէր ենք պոռացողներու խումբը :

Կարելի է որ քանի՛ քանի ազգասէր եւ օգտակար անձինք զրկուեցան իրենց կոչման արժանաւորութենէն այն պարուններուն՝ ժամանակին իրենց քուէները սահմանեալ տեղը հասցունելու համար ըրած անհոգութիւնն ուն արտաճառաւ :

Բ. Քուէարկութեան զրկուած էր այնպիսի կարգ մը նորեկ անձանց, որք զոչ ոք կը ճանչնային նոյն թաղին մէջ, քանի որ ընդհանրապէս՝ 10, կամ 15 տարիէն հետէ Պօլսոյ մէջ բնակող կարգ մը անձանց երբեք քուէ տալու հրաւեր մը եղած չէր : Աս երկու կարգի անձանց մէջ տեղի տարբերութիւնն ու խտրութիւնը ինչ կէտի նկատմամբ էին, այն մեղի մութ է. միայն սա կըտեսք որ, պէտք եղած ատեն այն երկու կարգի անձինքն ալ հաւանական է որ մի եւ նոյն ժողովին դատաստանական ազդեցութեան տակ պիտի իյնան . . . :

Ինչ երեւելի ու գլխաւոր բան մը կրնայ ըլլալ, որ մէկ քանի ամսուան եկող դուրսեցի մը քուէատու դատէ եւ տասը տարիէ հետէ հոս բնակող գուրսեցի մը զրկէ անձնական իրաւասութենէն : Աս յայտնի է որ իւրաքանչիւր անձ, որ 25 տարիէն վեր է, իր վերաբերութիւնն ունեցած թաղին մէջ քուէ տալու իրաւունքը ունի, առանց նայելու թէ ուր կը պառկի, տանը վերի յարկը, թէ վարի

յարկը. խանութի՞ մէջ թէ պանդոկի մէջ, բաւական է որ ինք 25 տարուան հայ մը ըլլայ եւ ճանչնայ իր իրաւասութիւնը, եւ գիտնայ օրինաց հնազանդութիւնը :

Իսկ եթէ այն խորհրդով պանդոկատներէն այն կարգը 'ի քուէարկութիւն հրաւիրուած չէ՝ որ իւրաքանչիւր ոք իր քաղաքը տայ իր քուէն, ապա մէջ բաւական դժուարութիւններ ըլլալէն զատ՝ անձնական զրկողութիւններ ալ կան : Ինչպէ՞ս կրնայ դրսեցի մը, որ մէկ քանի տարիէն հետէ Պօլսոյ մէջ կը բնակի, իր քաղաքը քուէ տալ, քանի որ հոս իրեն վերաբերութիւն ունեցող թաղին ատենէն պիտի դատուի պէտք եղած ատենը : Ան որ ինք չէ ընտրել, անկէ ինչ իրաւունքով պիտի դատուի. ասի խորհելու կէտ մի է :

Երգնկայի Հայ ժողովարդը՝ որ հին հարստահարութեանց եւ առաջնորդական վեճերու պատճառաւ բաւական ատենէ հետէ խռովութեանց ալիքներուն մէջ մնացած կը ծփծփար երկու կուսակցութեանց բաժնուած, խոհեմութիւն սեպեց առ այժմ Ազգային վարչութենէն պահանջել, որ Պալատու քարոզիչ Արժ. Բարթուղիմէոս վարդապետը միայն մէկ ամսուան համար Երգնկայ զրկուի սահմանեալ երեք պաշտօնով :

Ա. Կենաց խօսքը մատակարարել հոն, ուր որ բաւական ատենէ հետէ ժողովուրդը ծարուի մնացած է :

Բ. Հոն տեղի խռովեալ ժողովուրդը խռովաղեցունել եւ քրիստոնէական սէրն ու միարանութիւնը վերահաստատել . . . :

Գ. Հարստահարեալ ժողովրդայն ազիտ զորմ աղաղակներուն եւ գանդատանաց իսկական պատճառները քննել իմանալ եւ իմացունել :

Ուրախ ենք որ Ազգային վարչութիւնը լսեց՝ սա ժողովրդեան պաղատանքը եւ փութաց Բ. Գլխէն հրամանադիր մը առնել, որպէս զի յիշեալ վարդապետը ժամ յառաջ երթայ Երգնկայաւ արտմեալ գառնուիները միմիջարեւու . . . :

Արշալուստի որ քիչ ատենէն Երգնկայի մէջ խաղաղութիւնը պիտի վերահաստատուի յիշեալ վարդապետին ազգասիրական ջանքերը, եւ մենք ալ նոյն տեղւոյն վրայով մեր յաջորդ թիւերուն մէջ յաջողութիւն հրատարակելու պատիւը պիտի ունենանք :

Զիլինիերեան Արժանապատիւ Յակոբոս վարդապետը, որ մէկ քանի ամիսէն հետէ 0. վաճըխ գիւղի ժողովուրդը յորդորելու եւ աւանց հոգեւոր միխթարութիւն տալու գացեր էր. կը լսենք որ աս շաբթու Աղգային վարչութեան հրաւիրանօքը Պօլիս կանչուեր է :

Կը լսենք որ Հայր Խրիմեանի հակառակորդները Մուշէն բերել տալու համար Բ. դռնէն առնուելիք հրամանագիրը ելեր է, եւ ամէն պատրաստութիւն տեսնուած ըլլալով պիտի երթան եղբր պատրիարքարանին գործակատար Մահմետի վարդապետ եւ Փափագեան Յօհաննէս Աղան : Ասանց առաջինը Խրիմեանի հակառակորդները բերելու պաշտօնն ունի, իսկ երկրորդը՝ Մուշի վանքին մէջի գարձուածքները քննելու . . . : Կը յուսանք որ վախճանեալ Յօհաննէս Ե. պիսկոպոսին 200000 դուրուշին՝ վանքին որ ծակը եւ որ վարդապետին ծոցը մնալը պիտի քննուի ու երեւան ելլէ :

Հայր Խրիմեանն ալ Տրապիզոն է. եւ կըս. պասուի մինչեւ ուրբաթ հօս հասնիլը :

Մեծարդոյ խմբագիր Մեղու հանդիսի

Մասիս լրագիրը բաւական չսեպելով՝ 589 թըւոյն միջոցաւ Գում-դաբույի դուրսի թաղական խորհրդոյ կողմէն (ըստ վկայութեան անգամոյն, Մասիսի օգնական խմբագիրին շարագրութեամբ եւ միայն քաբամաճի հաճի Նշանի եւ հաճի Կարապետի ստորագրութեամբ) Ժահապ նամակաւ մը Ն. Մեղաւորեանի բարոյականութիւնը աղտեղել, Բաւական չը սեպելով Մասիս՝ 590 թուոյն մէջ հրատարակելու համար հարազատիս տուած յայտարարութիւնը մէկդի թողուին ու թաղական խորհրդոյ կողմէն գարձեալ իր ջանիւքը նամակ մը խոստանալ ինծի դէմ, Բաւական չսեպելով Մասիս 591 թուոյն ըրած բացարձակ ստույթիւնը. — Աղգային վարչութեանն ընդունած ծանուցագրին հակառակը գրել, բողոքողը, Մեղու եւ Ժամանակ հանդէսները բողոքեալ ցուցնելով, Բաւական չսեպելով Մասիս՝ երեք շաբթ ընդ գրուանաւ գնել իր շարագրած անբարոյական նամակին համար Յունիս Կին Աղգային վարչութեան ժողովին մէջ եղած քննութեան պաշտօնական ծանուցումը, (երկրորդ օրն իրեն խրկուած) : Եւ վերջապէս հերիք չը սեպելով Մասիս շարարարութեան Բեապետի խայթոցով այսպէս խոսիւ կճել զՆերսէս. եւ ահա 594 թուոյն մէջ նոյն պաշտօնական ծանուցումն ախտայ եւ առանց թուականի հրատարակելով, շանթընկէց բարկութեան ո.

րոտ մ'ալ կ'արձակէ իր կողմէն : Արդ թէեւ դժուար է խմբագրութեան դիւանին մէջ համար տակոյդ ֆապսի մը պատասխանել. թէեւ մարդավարութիւնը չը ներէր ամօթալից բառերով կարկառուած գրութեան մը դիմակայել. սակայն գիտելով որ ասանկ կէտերու մէջ լռելը, համար տութիւնն 'ի սեւ քողածածակել է, պարտ համարեցի յայտնել Պ. Մասիսի ստայօդ յաւելուածին արժէքը :

Շաբ. ընդ հոռոյ :

Աղնիւ խմբագիր

Պօլսոյ մէջ դերասանական ընկերութիւն մը հաստատուելու ձեռնարկած ըլլալով, եւ քիչ օրէն ալ տեղ մը որոշելով փորձի պիտի սկսի. յիշեալ ընկերութիւնը մէկ քանի հոգիի պէտք ունենալով կիմացնէ փափաքող անձանց որ, նշանճի սափրիչ պարոն Սինեմէն մեր տեղը խմանալով անձամբ մեզի հետ տեսութիւն ընեն :

Թովմա Արմենակ Թէրզիեան

1863 Յունիս 24

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱՌՈՒԹԻՒՆԵՐ

Անցեալ շաբթու Պօլսոյ մէջ Յ. Մինասեան ստորագրութեամբ վերագայի Հաւատիս անուն Հայերէն գրով եւ Տաճկերէն լեզուով քաղաքական լրագիր մը սկսաւ հրատարակուիլ :

Այս լրագրին նիւթը պիտի ըլլայ քաղաքական, պատմական եւ Աղգային : Ասի շաբթ օրերը պիտի ելլայ, եւ երեքշաբթի եւ հինշաբթի օրերն ալ մէյ մէկ բուզնամէ պիտի ունենայ :

Ստորագրութեան տեղն է Մեծ նոր խանի դրան մէջ թիւ 2 վերի յարկը :

Գին տարեկան	100	դուրուշ
Վեցամսեայ	60	"
Եռամսեայ	30	"

ՄԱՍՏ ՄՈՒՆԻԹԵԱՆՑ

Յօրինեաց Գասպար Աւագեան Բին կեանցի :

Ասի 37 երեսէ բաղկացեալ դրաբառ լեզուով տաղաչափեալ տեարակ մի է. որ զանազան անասկ միութիւններէ զգուշայնելով առաքինութեան համբան երթալով կը յորդորէ :

Արդոյ հեղինակը ասի իբրեւ նուէր կը մատուցանէ ամէն Հոյ մանկուոյն :

Ա. ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ՏՊԱՐԱՆ

Կ. ՊՕԼԻՍ ԻՄԱՄ—ԱԼԻ ԻԱՆ